

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Оксани Вікторівни Гошовської „Структурно-семантична та етнокультурна репрезентація концепту „віра“ в українській мовній картині світу” (Івано-Франківськ, 2016. – 396 с.), подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова

Українська концептологія сьогодні перебуває у стані бурхливого розвитку і щороку поповнюється новими цікавими дослідженнями окремих важливих фрагментів української концептосфери. Рецензована робота Оксани Вікторівни Гошовської присвячена концептові „віра” – дуже важливому елементові концептуальної картини світу, що стосується як сакральної, так і несакральної сфер і становить одну із найважливіших моральних цінностей людства, а тому тему дослідження вважаємо актуальною.

Дисертантка поставила перед собою дуже конкретну мету – „проаналізувати втілення концепту „віра“ в українській мовній картині світу і змодельовати його когнітивну структуру“ (с. 6). Відразу зазначимо, що О. В. Гошовська успішно досягла мети, реалізувавши низку адекватних, чітко осмислених та логічно сформульованих завдань: „окреслити теоретичну базу та метамову дисертаційного дослідження; описати етимон слова-імені концепту 'віра' та виявити специфіку мовної концептуалізації фрагмента позамовної дійсності в різні історичні періоди розвитку мови на основі семантичного аналізу лексеми *віра*; проаналізувати парадигматичні, епідигматичні та синтагматичні відношення вербалізаторів в номінативному полі *віра/невіра*; визначити смислове наповнення та етномовну специфіку концепту „віра“ в українській фразеологічній картині світу; на матеріалі соціолінгвістичного експерименту простежити об'єктивацію концепту „віра“

в мовній картині світу наших сучасників; установити константні й варіативні зони концепту „віра“ в номінативному та асоціативному полях“ (с. 6).

Новизну дослідження вбачаємо в тому, що вперше в україністиці проведено комплексний аналіз вербалізаторів концепту „віра“ в парадигматичному, епідигматичному та синтагматичному аспектах, простежено етнокультурну специфіку його концептуалізації у свідомості українського народу та висвітлено його сучасне омовлення.

Важливо, що дослідження О. В. Гошовської пов'язане з науковою проблематикою кафедри української мови ДВНЗ „Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника“, тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради згаданого навчального закладу, а також схвалено Науковою координаційною радою „Українська мова“ Інституту української мови НАН України (протокол № 58 від 5 липня 2011 р.).

У роботі проаналізовано значний мовленнєвий матеріал, що являє собою різного типу вербалізатори концепту „віра“ (понад 3000 мікроконтекстів із художнього та релігійного стилів української мови, 564 деривати від слова *віра*, 591 фраземна одиниця, до речі, серед них 85 фразем, не зафіксованих у лексикографічних працях, та 12565 реакцій респондентів), чого, без сумніву, достатньо, щоб зробити об'єктивні та виважені висновки та узагальнення.

У рецензованій роботі ефективно використано різноманітні, а головне, доцільно дібрані методи та методики дослідження: описовий метод, методика компонентного аналізу, прийоми тренованої інтроспекції, спрямованого та вільного асоціативних експериментів і метод кількісних підрахунків. Попри дещо іронічне ставлення до прийому тренованої інтроспекції у вітчизняній лінгвістиці (див. праці В. В. Левицького), хочемо відзначити добру лінгвістичну підготовку авторки і кваліфікований аналіз нею матеріалу саме із залученням цього прийому дослідження.

Робота добре структурована. Композиція розділів продумана, логічна, детальна систематизація матеріалу за підрозділами, які теж мають рубрикацію, сприяє кращому його сприйняттю.

У вступі роботи, як це прийнято, стисло, але чітко обґрунтовано вибір теми, її актуальність, сформульовано мету й завдання, визначено об'єкт і предмет роботи, окреслено наукову новизну, практичну та теоретичну цінність одержаних результатів, подано відомості про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі дисертації „Теоретико-методологічні засади дослідження концепту як одиниці мовної картини світу” обґрунтовано й виважено сформульовано основні методологічні положення, на яких побудовано всю роботу. Незважаючи на те, що в заголовку розділу бачимо неточність, адже концепт є одиницею концептуальної, а не мовної картини світу, О. В. Гошовська, опрацювавши великий обсяг наукової літератури, зуміла адекватно висвітлити важливі з погляду прийнятого в дисертації підходу питання про співвідношення поняття та концепту, мовної та концептуальної картин світу. Дисертантка обґрунтувала своє визначення концепту як когнітивно-ментальної репрезентації культурних знань людини: „концепт – це мовнореалізована досвідна одиниця культурного знання народу, що має дискретну структуру, ймовірнісний обсяг і гнучкі межі та виконує функції опрацювання, зберігання та передачі культурно-ціннісної інформації на кожному синхронному зрізі історії. Інваріант концепту, в основі якого лежать колективні культурні знання й цінності, набуває модифікації, доукомплектування, перерозподілу диференційних когнітивних ознак у межах константної і варіантної зон у свідомості носіїв мови“ (с. 42). Дуже добре, що в першому розділі авторка зосередила увагу на проблемах, які рідко знаходять висвітлення в дисертаційних роботах, а саме: когнітивно-ономасіологічних механізмах формування концепту, який включає в себе засвоєння ціннісної інформації з чуттєвого досвіду, аперцепцію інформації в чуттєвий образ, категоризацію обсягу інформації за диференційними когнітивними ознаками, лінгвалізацію концептуальної одиниці, глибоко продумала і детально висвітлила згадані питання, використавши останні

досягнення лінгвокультурології, психолінгвістики, когнітивної лінгвістики та лінгвоконцептології.

Другий розділ дисертації „Номінативне поле концепту „віра“ в українській мовній картині світу“ присвячено ретельному аналізу основних вимірів концепту – парадигматичного, епідигматичного та синтагматичного. Дисертантка абсолютно логічно починає розгляд парадигматичного виміру з аналізу етимології імені концепту, зазначаючи, що первинне значення 'правда, істина', що трансформувалось в 'упевненість', не було пов'язане з релігійною сферою, але з уведенням християнства збагатило свою структуру. Авторка пише: „Мовна категоризація сакральної частини (ДКО 'Бог') концепту „віра“ могла мати два шляхи. Перший – від клятви, як запевнення в правдивості (ДКО 'відсутність сумніву'), що реалізувалось у 'впевненості', а та, натомість, отримала об'єктні спрямування: у чому (в мирі), в кому (в людині). 'Впевненість' у чомусь, у комусь трансформувалась у 'віру в щось, у когось', а з останнього розвинулось релігійне значення: 'віра в кого' > 'віра в Бога'. Другий – від клятви, як запевнення у вірності (ДКО 'вірність'): 'вірність' > 'вірність кому' > 'вірність Богу'. Схиляючись до першого варіанту, констатуємо, що релігійне значення не було первинним“ (с. 46–47). Логічність думки та викладу справляє враження, що автор – уже досвідчений мовознавець із дуже доброю лінгвістичною інтуїцією та сміливістю висунення наукових версій.

Аналіз словників, що репрезентують лексико-семантичну систему української мови різних історичних періодів, дав змогу дисертантці змодельовати структуру номінативного поля й когнітивну модель концепту „віра“ з огляду на діахронний аспект вивчення його лінгвалізаторів. Авторка прийшла до цікавих висновків, що в сакральній частині концепту гіпонімами до *віри* є *релігія* та *віросповідання*, а в несакральній частині *віра* і *довір'я* співвідносяться як ціле до частини (с. 193).

Кваліфікованими є спостереження О. В. Гошовської над дериватами від твірного слова *віра* на різних етапах розвитку української мови. Авторка

проаналізувала їх значення та згрупувала за диференційними когнітивними ознаками, які вони лінгвалізують, що дало змогу доповнити структуру номінативного поля й сформованої когнітивної моделі концепту „віра“.

Аналіз сполучуваності лексеми *віра* з прикметниками, займенниками, іншими іменниками та дієсловами засвідчив, що релігійна та світська *віра* мають різну об'єктну спрямованість (с. 194).

Найдетальнішим та найцікавішим фрагментом другого розділу є когнітивний аналіз та етнокультурна інтерпретація української фраземіки, що стосується концепту „віра“. Дослідниця виокремлює фразеосемантичні групи, які зараховує до певних рубрик – диференційних когнітивних ознак, які у свою чергу інтегрує в одиниці вищого порядку – класифікаційні когнітивні ознаки. Така методика аналізу фразем дала змогу укласти номінативне поле концепту з огляду на вербалізацію у фраземіці та утворити відповідну структурну модель концепту „віра“.

У третьому розділі „Асоціативне поле концепту „віра“ в українській мовній картині світу“ описано соціолінгвістичний експеримент, тобто проведено аналіз асоціативних реакцій інформантів на вербальні позначення концепту. Хочемо відзначити глибоко продуману організацію експерименту (залучення респондентів з різних територій України – Івано-Франківської, Вінницької, Київської та Запорізької областей, різний вік респондентів – від 10 до 85 років, різної статі, різного стосунку до релігії тощо) та дуже високу якість опису результатів опитування. Аналізуючи мовні асоціації респондентів, О. В. Гошовська детально й ґрунтовно проаналізувала всі диференційні когнітивні ознаки концепту „віра“, представлені в них з огляду на вік респондентів, їх стать, дотичність / недотичність до віри за родом діяльності, зазначивши, що „в усіх респондентів ключовою диференційною когнітивною ознакою концепту „віра“ сакральної сфери був 'Бог', а несакральної – 'довіра'" (с. 196) і що освітньо-виховна модель має потужний вплив на яскравість вираження тих чи тих диференційних когнітивних ознак учнів та студентів (с. 196).

Висновки до окремих розділів та дисертації загалом, чіткі й конкретні, виважені та аргументовані, повністю впливають з аналізу фактичного матеріалу і зроблених теоретичних узагальнень.

Окреме самостійне значення мають додатки обсягом 167 сторінок, які містять: схему когнітивно-ономасіологічних механізмів формування концепту (дод. 1.1), порівняльну таблицю значень лінгвалізатора *віра* (дод. 2), порівняльну таблицю дериватів лінгвалізатора *віра* (дод. 2.1), зіставлення дериватів вербалізатора *віра* з диференційними когнітивними ознаками, які вони лінгвалізують (дод. 2.2), відсотковий показник лінгвалізації диференційних когнітивних ознак концепту „віра“ у дериватах лексеми *віра* (дод. 2.3), структуру фразеологічного омовлення концепту „віра“ (дод. 4), структурні моделі концепту „віра“ в різних вербалізаторах концепту (дод. 5), матеріали асоціативного експерименту – питальник, різноманітні статистичні дані (дод. 6) та переліки і діаграми лінгвістичних асоціацій та асоціативних реакцій респондентів (дод. 6.1, 6.2), структурну модель концепту „віра“, притаманну інформантам (дод. 7).

Відзначаючи ґрунтовність аналізу, важливість отриманих результатів, узагальнень і висновків, хочемо висловити й окремі міркування та зауваження, що виникли під час прочитання тексту дисертації та автореферату:

1. Для досягнення чіткішої структури роботи, думаємо, варто було об'єднати підрозділи 2.3 „Синтагматичний вимір слова-імені концепту „віра““ та 2.4 „Етнокультурна специфіка вербалізації диференційних когнітивних ознак концепту „віра“ в українській фраземіці“, оскільки фразеологізми також засвідчують синтагматичний вимір, лише стосуються не вільних словосполучень, а фразеологічно зв'язаних. Надто малий за обсягом підпункт 1.3. „Методика опису структури концепту“ (усього 3 сторінки) можна було розширити за рахунок інформації, що міститься на початку підрозділу 2.3 – про методику аналізу фразем (с. 84–88) та підрозділу 3.1,

який так і називається „Асоціативний експеримент як метод виявлення структури концепту та етнокультурної специфіки“ (с. 139–146).

2. Ілюстративний матеріал для характеристики концепту „віра“ дисертантка добирала з усної народної творчості, текстів творів художньої літератури XI – XXI ст., зі Святого Письма та релігійної літератури (патерики, житія, псалми, полемічні твори, праці останніх пап – Івана Павла II, Бенедикта XVI, Франциска та ін., навіть праці свідків Єгови, хоча немає праць, наприклад, блаженнішого Філарета, до думки якого особливо останніми роками уважно прислуховується українське суспільство), однак не зовсім зрозумілим є добір творів художньої літератури останніх століть (у списку джерел є, наприклад, роман В. Шкляра „Маруся“, але немає його роману „Залишенець“ тощо). У роботі використано 57 найменувань лексикографічних видань різних типів, однак, думаємо, не зовсім виваженим є використання тлумачних словників російської мови в аналізі лексичної об’єктивації історії семантичного розвитку імені українського концепту „віра“. У списку джерел знаходимо „Новий тлумачний словник української мови“ в чотирьох томах В. Яременка та О. Сліпушко, якого, як слушно вважає В. В. Німчук, не варто використовувати в наукових дослідженнях з огляду на плагіат.

3. У висновках до третього розділу дисертантка пише, що порівняння мовних асоціацій дітей і дорослих „підтвердило гіпотезу про те, що зі зростанням мовленнєвої компетенції та набуттям соціального досвіду діти все частіше обирають слова, які відповідають базовим диференційним когнітивним ознакам, набір котрих практично не змінюється, що пояснюється вродженістю апарату категоризації, який відповідає за когнітивну структуру концепту“ (с. 189). А може, це просто засвідчує адекватне засвоєння концептуальної картини світу народу, носієм мови якого є дитина?

4. Загалом робота написана гарною літературною мовою. Однак у тексті роботи трапляються поодинокі технічні та стилістичні огріхи.

Очевидно, дисертантка мусила скорочувати обсяг роботи, бо в додатки винесено й окремі питання, які варто було дати в основному тексті роботи, зокрема додаток 1 – „Взаємозумовленість мовної і концептуальної картини світу“ (с. 229–232) та додаток 3 – „Тематичні групи фразеологізмів, які відображають етнокультурну специфіку фрагменту мовної картини світу українців, що відображає ставлення до осіб, близьких до церкви, та тих, хто займає панівне становище“ (с. 281–282), причому вони дуже невеликого обсягу – відповідно 3, 5 та 2 сторінки. Текст роботи можна було скоротити за рахунок заміни повної паспортизації прикладів із художньої літератури лише номером зі списку літератури. Серед стилістичних огріхів назвемо такі: замість *протягом* краще сказати *упродовж* (с. 9, 57), замість *співставляє* – *зіставляє* (с. 19), замість *слід сказати* – *варто сказати* (с. 22, 27, 172), замість *у певній мірі* – *певною мірою* (с. 22), *у повній мірі* – *повною мірою* (с. 43), *у достатній мірі* – *достатньою мірою* (с. 33) тощо.

Висловлені нами зауваження й рекомендації до тексту дисертаційної роботи не знижують загальної високої оцінки дисертації, вони стосуються часткових, а не принципових положень і мають переважно рекомендаційний характер.

Дисертаційна робота О. В. Гошовської має важливе теоретичне значення, яке полягає в комплексному (синхронному та діахронному) описі концепту „віра“ – одного з найвагоміших з лінгвокультурологічного погляду концептів українського народу, описі, де асоціативний експеримент не лише засвідчив ті чи ті когнітивні ознаки у структурі концепту „віра“ на сучасному етапі, але й допоміг підтвердити низку гіпотез про засвоєння концепту дитячою свідомістю, про залежність лінгвалізації концепту від віку, гендерного чинника, освітньо-виховної моделі школи тощо.

Не менш важливими є й перспективи практичного застосування матеріалів кандидатської дисертації О. В. Гошовської: основні теоретичні положення роботи знайдуть застосування у викладанні курсів лексикології, семасіології, фразеології та пареміології у вищих навчальних закладах, у

спецкурсах із лінгвоконцептології, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, етнолінгвістики, у практиці укладання словників концептів тощо.

Опубліковані з теми дисертації 7 статей (із них 6 в українських фахових виданнях, 1 – у закордонному виданні) і автореферат досить повно та вичерпно висвітлюють суть самого дослідження, написаного з дотриманням установлених вимог. Дисертаційна робота пройшла добру апробацію на міжнародних та всеукраїнських наукових форумах.

Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації.

Отже, рецензована дисертація „Структурно-семантична та етнокультурна репрезентація концепту „віра“ в українській мовній картині світу“ є завершеним, ґрунтовним та різнобічним дослідженням цікавої та актуальної проблеми з отриманими новими, науково обґрунтованими результатами теоретичного та прикладного характеру, що сукупно є суттєвими для розвитку української лінгвоконцептології, відповідає всім вимогам „Порядку присудження наукових ступенів“ від 24.07.2013, № 567 до праць, поданих до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, а її авторка – Оксана Вікторівна Гошовська – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент
доктор філологічних наук,
професор кафедри історії
та культури української мови
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

М. В. Скаб

Підпис <i>М. В. Скаб</i>	засвідчую
Учений секретар Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича	
<i>16.08.16</i>	<i>16.08.16</i>
<i>17.08.16</i>	<i>16.08.16</i>

03.02.16/488
16 12 16